

RADNIČKI POKRET I NOB u XXV svesku »Vjesnika historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu«, 1982.

Jubilarni, XXV svezak zajedničke edicije historijskih arhiva Rijeke i Pazina — »Vjesnik« — donio je na 465 str. obilje građe, rasprave i članke, regeste i inventare, te saopćenja. Gotovo svi radovi posvećeni su Kvarnerskim otocima (uzimajući tu geografsku odrednicu u njezinu širem smislu); govor je o knezovima i bilježnicima Raba od 15. do 18. st., o stanovništvu Krka 1797/98, o poljoprivredi Kvarnerskih otoka u 18/19. st., o nametu za galije u statutu Cresa i Osora, o jednom sukobu u Cresu 1718, o pripadnosti Kvarnerskih otoka 1848. i 1861, itd.

U tom svesku našla je svoje mjesto i tematika o radničkom pokretu i NOB-u. Samo prilog »Dokumenti za povijest partizanskog školstva u Istri (II dio)«, što ga je priredio Dražen Vlahov, objavljen je na 150 stranica edicije (prvi dio ediran je u XXIV svesku »Vjesnika«). Sada objavljena građa odnosi se na vrijeme od 1. lipnja do 30. listopada 1944. godine, dakle govori o periodu koji je jedan od najtežih u NOB-u Istre; u to je vrijeme došlo do ubrzanog slijevanja mnogih naših i stranih kvislinga u Istru, koji su znatno ojačali tadašnje nacifašističke snage. Usprkos strahovitom teroru, prosvjetni život NOP-a bio je dobro razvijen. Materinja riječ ogromne većine stanovnika — zabranjena već od prvih trenutaka talijanske okupacije, od 1918. godine — poučavala se i u tim trenucima. Građa Oblasnog NOO-a Istre, kotarskih NOO-a, Okružnog NOO-a Rijeka, itd., vrlo živo govori i o teškoćama i o uspjesima i o žrtvama u toj oblasti djelovanja. Objavljeni su, npr., i vrlo opsežni, temeljiti izvještaji, nastavni plan i program učiteljskog kursa, te tečaja za odrasle, zapisnik oblasnog savjetovanja, ali i kratki dopisi od kojih neki sadrže i vrlo vrijedne podatke. Treba upozoriti na to da se građa odnosi i na područje tadašnje Rijeke, tj. grada zapadno od Rječine.

Još jedan tekst donosi građu iz NOB-a. Antun Giron pripremio je »Zapisnik prve sjednice Plenuma Kotarskog narodnooslobodilačkog odbora Krk«. U uvodu je Giron dao kratak i lijep osvrt na razvoj narodne vlasti općenito, a u Kvarnerskom primorju i na otoku Krku posebno. Izvorni materijal zapravo nosi naslov »Izvjestaj s plenuma sjednice KNOO za otok Krk« (nalazi se u Historijskom arhivu Rijeke), a istodobno je i koncept zapisnika; izvor nije cjelovit, očito je da nisu zabilježeni neki sadržaji sa skupa, ali ipak pruža vrlo bogate podatke o trenutku povijesti NOR-a i socijalističke revolucije na najvećem našem i jadranskom otoku. Potrebno je upozoriti i na to da je A. Giron ušao i u analizu problema točnog datuma održavanja toga osnivačkog sastanka KNOO-a Krk. Mjesto — Dobrinj, i godina — 1943. nisu diskutabilni, ali dan i mjesec Giron je stavio u pitanje. Naime, do sada se općenito u literaturi smatralo da je prvi plenum održan 14. rujna. Nizom raznih podataka Giron uvjerljivo tvrdi da je sastanak morao biti održan tek nakon 7. listopada. Međutim, možda je nešto zanemario; i sâm kaže da se građa sastoji od međusobno slabo povezanih cjelina, odnosno — zapisničar (zapisničari?) nemarno je ili u brzini »hvatao« podatke; je li, dakle, moguće da je sjednica ipak održana 14. rujna, ali je materijal nastao — mnogo kasnije? Po sjećanju? Uz pomoć nekih drugih bilježaka?

Radnički pokret na našim otocima — može se sa sigurnošću ustvrditi — donekle se zanemaruje u hrvatskoj historiografiji (drugi naši historičari, koji povremeno posvećuju pažnju otocima SR Hrvatske, osvrću se samo na razdoblje do novoga vijeka). Međutim, revolucionarna zbivanja na otocima i ne zastaju mnogo za onima na kopnu, a da se i ne govori o tome da su i otočani dali svoj obol razvoju kopnenog dijela pokreta. Da su i otoci zanimljivi za historičare radničkog pokreta u međuratnom razdoblju, svjedoči i materijal koji je u 25-om svesku »Vjesnika« objavio Mihael Sobolevski: »Građa o štrajku solarskih radnika u Pagu 1937. godine«. Paške solane bile su poznate odavno — Venecija je osobito iskorištavala to prirodno blago otoka Paga i vrlo jeftinu radnu snagu. U doba Kraljevine Jugoslavije znalo se proizvesti i više od 10 milijuna kilograma soli, a u periodu prikupljanja soli radilo je tu i oko 300 radnika. Radnici su povremeno bili i sindikalno organizirani, štrajkali su već 1925. godine. Značajniji moment nastupa 1937. god. osnivanjem podružnice Saveza lučkih i obalskih radnika u Pagu i Novalji, koji je djelovao u okviru klasnog URSSJ-a. Iste godine osnovana je u Pagu i podružnica HRS-a koji je djelovao na liniji HSS. No radnici oba sindikata ušli su u štrajk, koji je započeo 20. lipnja, a dijelom trajao čak do 8. listopada 1937. godine. Dakle, sindikalno organizirani radnici lakše su krenuli u borbu. Građa o tome štrajku nalazi se u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, a to su uglavnom materijali upravnih i redarstvenih vlasti. Štrajk je nastao »radi obmane poslodavaca za vođenje pregovora u vezi kolektivnog ugovora« — kako stoji u drugom dokumentu koji publicira M. Sobolevski, a napisan je u sušačkom Savezu lučkih i obalskih radnika Jugoslavije. U štrajk je stupilo oko 230 radnika iz tri poduzeća koja su bila poslovima vezana uz sol; štrajk je bio popraćen i fizičkim obračunavanjima sa štrajkbreherima i organima vlasti. Na mjesto događaja upućeni su bili i žandari.

Sva tri rada popraćena su i bilješkama, te sažecima na talijanskom jeziku, a u cjelini su vrijedni prilozi boljem i bržem proučavanju toga područja u razdoblju od 1937. do 1944. godine odnosno radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta. Dok o razvoju narodne vlasti na o. Krku imamo nešto objavljenog materijala, o školstvu Istre u NOB-u mnogo je toga poznato (Tone Crnobori svojedobno je objavio i cijelu knjigu, a reprintirana je, npr., i istarska početnica), o paškom radničkom i narodnooslobodilačkom pokretu još se uvijek malo zna, a sada je javnost поближе upoznata s vrlo vrijednom građom barem dijela bogate prošlosti.

Petar Strčić